

Oikeusneuvos Timo Ojala
Korkein oikeus
p. 02956 40131
s-posti: timo.j.ojala@oikeus.fi

Lausunto

18.11.2019

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite: Lakivaliokunnan lausuntopyyntö 7.11.2019

KAA 2/2019 vp Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi – Suostumus2018

Lausunto kansalaisaloitteesta raiskauksen määritelmän muuttamisesta suostumusperustaiseksi

Aluksi

1. Kansalaisaloitteessa ehdotetaan rikoslain 20 luvun 1 §:n raikausta koskevan rangaistussäännöksen muuttamista niin sanotun suostumusperusteisen mallin mukaiseksi. Samalla kansalaisaloitteessa ehdotetaan seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevan säännöksen muuttamista ja seksuaalisen hyväksikäytön rangaistussäännöksen kumoamista.
2. Raikaussäätelyn muuttaminen suostumusperusteisen mallin mukaiseksi on ollut esillä aikaisemmin erityisesti niin sanotun Istanbulin-sopimuksen kansallisen voimaansaattamisen yhteydessä. Tuossa yhteydessä oikeusministeriön arviomuistiossa (OM:n Selvityksiä ja ohjeita 25/2012) on arvioitu erilaisia raikaussäännöksen säätelymalleja. Hallituksen esityksessä HE 216/2013 vp raikaussäätely esitettiin kuitenkin pidettäväksi aikaisemman säätelyrakenteen mukaisena. Perustuslakivaliokunta käsitteli kuitenkin lausunnossaan (PeVL 6/2014 vp) raiskauksen tunnusmerkistöä muun muassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun M.C. v. Bulgaria, Istanbulin sopimuksen ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan YK:n yleissopimuksen noudattamista valvovan CEDAW-komitean suositusten perusteella. Perustuslakivaliokunta päätyi arvioissaan siihen, että suostumuksen puuttumiseen perustuva kirjoitustapa

korostaisi raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksena ja että jatkossa rikoslain 20 luvun uudistamisen yhteydessä on syytä arvioida mahdollisuudet kehittää raiskauksen tunnusmerkistöä tähän suuntaan.

3. Eduskunta on keväällä 2019 lapsiin kohdistuvien seksuaalirikossäännösten muuttamista koskevan lain hyväksyessään hallituksen esitykseen HE 212/2018 vp antamassaan vastauksessa olevissa lausumissaan (EV 305/2018 vp) edellyttänyt hallitusta mahdollisimman pian käynnistämään rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksen. Lausumissa on muun ohella edellytetty arvioitavan raiskaussääntelyä ja uhrin avutonta tilaa koskevaa sääntelyä sekä suostumuksen aseman vahvistamista raiskausrikosten ja muiden seksuaalirikosten määrittelyssä.
4. Eduskunnan edellyttämällä tavalla oikeusministeriö onkin asettanut työryhmän valmistelemaan rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta (OM:n asettamispäätös 11.4.2019). Asettamispäätöksessä työryhmän tehtäväksi on muun muassa asetettu valmistella säännökset, joilla vahvistetaan suostumuksen asemaa raiskauksen tunnusmerkistössä. Asettamispäätöksen mukaan säännösten tulee asiallisesti sisältää rangaistussäännös sukupuoliyhteydestä vastoin toisen ilmaisemaa tahtoa. Työryhmän toimikausi päättyy 31.5.2020.
5. Seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn kokonaisuudistus on eduskunnan edellyttämällä tavalla vireillä ja työryhmän tehtävänä on valmistella seksuaalirikossäännösten looginen ja hyvin toimiva kokonaisuus. Tuossa yhteydessä tulee arvioitavaksi myös raiskaussääntelyn rakenne ja raiskaussäännöksen suhde lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin. Nyt esillä olevassa kansalaisaloitteessa ehdotetut muutokset tulevat siten arvioitaviksi kokonaisuudistuksen yhteydessä eikä tässä vaiheessa ole syytä tehdä yksittäistä osittaisuudistusta seksuaalirikossääntelyyn. Tarkoituksenmukaisinta olisi jäädä odottamaan kokonaisuudistuksen ehdotuksen valmistumista ja tässä kansalaisaloitteessa ehdotetut muutokset tulisivat asiaan kuuluvasti käsitellyiksi samassa yhteydessä kokonaisuudistusta koskevan ehdotuksen kanssa.
6. Edellä todetuista syistä en käsittele kansalaisaloitteessa ehdotettuja muutoksia yksityiskohtaisesti. Tuon esille kuitenkin joitakin yleisimpiä näkökohtia asian jatkovalmistelua varten.

Suostumusperusteinen raiskaussäännös

7. Seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun edellisen 1.1.1999 voimaan tulleen kokonaisuudistuksen (563/1998) jälkeen raiskausta koskevia säännöksiä on uudistettu 1.6.2011 voimaan tulleealla lailla (495/2011), jolloin raiskausta koskevaan säännökseen lisättiin uudeksi 2 momentiksi puolustuskyvyttömässä tai avuttomassa tilassa olevaan

henkilöön kohdistuva sukupuoliyhteys. Tuo uudistus on jälkikäteen tarkasteltuna osoittautunut hyvin merkittäväksi uudistukseksi ja käytännössä vienyt voimassa olevan raiskaussäännöksen tulkintaa jo hyvin lähelle suostumuksen puuttumista koskevaa mallia. Toinen merkittävä muutos tuli voimaan 1.9.2014 (509/2014), jolloin muun muassa törkeän raiskauksen ankaroittamisperusteeksi lisättiin raiskauksen kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen ja tuossa yhteydessä myös kumottiin pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja lisättiin raiskausta koskevaan säännökseen uusi 3 momentti vähemmän vakavia raiskauksia varten.

8. Olen aikaisemmin arvioinut raiskausrikoksen luonnetta voimassa olevan lainsäädännön ja oikeuskäytännössä ilmenevän todellisuuden kannalta. Tarkastelun kohteena oli erityisesti kysymys siitä, näyttäytykö tuomioistuimessa esillä oleva tyypillinen raiskausrikos pakottamisrikoksena vai jonkinlaisena suostumuksen puuttumista ilmentävänä tekona (ks. Timo Ojala: Seksuaalirikokset 2014 s. 55-65). Olen päätenyt arviossani siihen, että käytännössä keskustelu ja näyttö kytkeytyy siihen, onko sukupuoliyhteyteen ollut suostumusta ja millä keinoin sukupuoliyhteyteen on yksittäisessä tapauksessa päädytty. Sääntelyn muuttaminen suostumuksen puuttumiseen perustuvaan malliin vastaisi jopa paremmin oikeuskäytännössä vallinnutta todellisuutta kuin voimassa oleva rangaistussäännös.
9. Kuten olen aikaisemmin kirjoittanut, suostumusmalliin siirtyminen edellyttää ensinnäkin sen säätämistä, mistä suostumus voidaan päätellä (sanat, teot, muu käyttäytyminen). Toiseksi sääntely edellyttää niiden tilanteiden määrittämistä, jolloin suostumusta ei voida katsoa olevan olemassa tai ainakaan annetun pätevästi (Timo Ojala: Seksuaalirikokset 2014 s. 59-65). Näistä lähtökohdista on edelleen helppo olla samaa mieltä ja samoja kysymyksiä on jouduttu ottamaan huomioon myös Ruotsissa säädetyssä suostumuksen puuttumiseen perustuvassa raiskaussäännöksessä (brottsbalken 6 luku 1 §). Kaikkiaan yhteiskunnallinen kehitys ja oikeuskäytännön todellisuus puoltavat raiskaussääntelyn perustumista suostumuksen puuttumiseen.
10. Suostumusmalliin siirtyminen edellyttää erityistä huolellisuutta sen arvioinnissa, miten suostumuksen puuttumisen osoittavat tekijät rangaistussäännöksessä muotoillaan. Erään esimerkin antaa Ruotsissa voimassa oleva sääntely (brottsbalken 6 luku 1 §), jossa on ensinnäkin säännelty se, mistä suostumuksen olemassaolo voidaan päätellä (sanat, käyttäytyminen tai muut seikat) ja tämän jälkeen on erikseen säädetty niistä tekijöistä, jolloin kysymys ei ole ollut ainakaan suostumukseen perustuvasta sukupuoliyhteydestä. Tämäkin pohdinta ja sen arviointi, miten yksityiskohtaisesti suostumuksen puuttumisen osoittavista tekijöistä on syytä säätää, tulee tehtäväksi sääntelyn vireillä olevan kokonaisuudistuksen yhteydessä.

11. Suostumusmalliin siirtyminen edellyttää muutoinkin huolellista kokonaisvalmistelua, jossa arvioidaan paitsi raiskaussäännöksen sisältö ja rakenne myös raiskaussäännöksen suhde lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistussäännöksiin. Nykyisin voimassa olevassa sääntelyssä ja oikeuskäytännössä lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa samaan sukupuoliyhteyden käsittävään tekoon voi tulla sovellettavaksi törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan rangaistussäännöksen lisäksi raiskausta tai törkeää raiskausta koskevat rangaistussäännökset. Suostumusmalliin siirtyminen tarkoittaisi väistämättä sitä, että lasten kohdalla suostumus puuttuu ja sukupuoliyhteys tulisi arvioitavaksi nykyisen systematiikan mukaisesti hyväksikäyttörikoksen lisäksi myös törkeänä raiskauksena. Tämän seurauksena sovellettavaksi tulisi siten 15.4.2019 voimaan tullut törkeä lapsenraiskaus.
12. Tässä kohtaa eräänä sääntelyteknisenä esimerkkinä voisi mainita Ruotsissa voimassa olevan sääntelyn, jossa lapsiin kohdistuvissa sukupuoliyhteystilanteissa sovelletaan erityistä lapsen raiskausta koskevaa rangaistussäännöstä, jolloin yleisessä raiskausta koskevassa rangaistussäännöksessä ei ole tarpeen erikseen säätää lapsiin kohdistuvia sukupuoliyhteystilanteita tai suostumuksen puuttumista. Tämäkin näkökohta puoltaa sitä, että raiskaussäännöstä ei ole syytä uudistaa pistemäisesti ilman, että arvioinnissa otetaan huomioon sen heijastusvaikutukset muuhun seksuaalirikossääntelyyn. Näidenkin tekijöiden arviointi tapahtuu luontevasti kokonaisuudistusta valmisteleavassa työryhmässä.

Muut ehdotetut muutokset

13. Kansalaisaloitteessa ehdotetaan seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevan rangaistussäännöksen muuttamista ja seksuaalisen hyväksikäyttösäännöksen kumoamista. Näitäkään säännöksiä ei ole tarkoituksenmukaista arvioida erillään kokonaisuudistuksesta. Esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen tarpeellisuus on arvioitava sen perusteella, jääkö tällaiselle säännökselle tarvetta sen jälkeen, kun raiskauksen ja seksuaalisen tekoon pakottamisen laajuus ja soveltamisala on tarkemmin selvillä. Tämä tulee kokonaisuudistuksen yhteydessä arvioitavaksi.

Muita havaintoja

14. Tilastotietojen perusteella raiskausrikoksista tehdään poliisille ilmoituksia vuosittain noin 1 200 - 1 300 kappaletta (vuonna 2018 noin 1 300). Seksuaalirikoksissa on tyypillistä, että vain pieni osa ilmoitetuista rikoksista päättyy tuomioistuimeen ja raiskausrikoksissa tuomioistuimen ratkaisu annetaan noin 200 – 250 tapauksessa vuosittain. Joidenkin tutkimusten mukaan poliisillekin tehtävät ilmoitukset näyttäisivät olevan vain pieni osa kokonaisrikollisuudesta (ks. esimerkiksi www.amnesty.fi).
15. Rangaistussäännösten lisäksi seksuaalirikoksissa onkin tärkeää kiinnittää huomiota yleiseen valistustyöhön, tutkintaresursseihin, tutkinnassa noudatettaviin käytäntöihin sekä

syyttäjien ja tuomioistuinten ammattitaitoon. Seksuaalirikoksissa on olennaista, että esitutkinta suoritetaan ilman aiheetonta viivytystä, uhrin erityinen haavoittuva asema huomioon ottaen ja vastaajan oikeudet turvaten.

16. Tuomioistuimissa esiintyvissä seksuaalirikoksissa nousee esille säännönmukaisesti todisteluun liittyvät kysymykset ja näytön arviointi voi olla vaikeaa. Seksuaalirikokset ovat usein uhria traumatisoivia kokemuksia ja tämä lisää todisteluun liittyviä vaikeuksia. Usein on niin, että traumaattisen kokemuksen kokenut uhri ei halua tai kykene enää pitkän ajan jälkeen palaamaan tapahtumaan. Kertomus tuomioistuimessa voi olla niukka, vaikka aluksi uhri olisi kertonut tapahtumista yksityiskohtaisesti. Tämän vuoksi esitutkinnassa tulisi säännönmukaisesti tallentaa seksuaalirikoksen asianomistajan kertomus kuva- ja äänitallenteelle ja varata vastaajan avustajalle tilaisuus jo esitutkinnassa kysymysten esittämiseen. Tähän esitutkintalain 9 luvun 4 § antaa mahdollisuuden ja kysymys on ennen muuta käytäntöjen muuttamisesta.
17. Oikeudenkäyntiä ja myös uhrin tilannetta helpottaisi, jos käräjäoikeudessa annettavan kertomuksen vertailuaineistona olisi esitutkinnassa kertynyt kuva- ja äänitallenne. Erityisesti tämä helpottaisi tilannetta muutoksenhakuasteessa, jossa on vielä käräjäoikeusvaihetta tyypillisempää se, että uhri on halunnut unohtaa tapahtuman ja sen aktiivinen mieleen palauttaminen pahimmillaan laukaisee psyykkisen kriisin uudestaan. Uhri voi olla jopa kyvytön tulemaan hovioikeuden pääkäsittelyyn, vaikka olisi kyennyt osallistumaan käräjäoikeuden käsittelyyn.
18. Valmisteilla on uudistus, jossa käräjäoikeudessa vastaanotettu todistelu tallennettaisiin videotallenteelle ja tätä tallennetta hyödynnettäisiin muutoksenhakuasteessa. Tämän uudistuksen lisäksi tarvitaan aktiivista tallentamista myös esitutkintavaiheessa.

Lopuksi

19. Raikaussääntelyn muuttamiseen on tarvetta. Uudistamista ei ole syytä kuitenkaan tehdä tämän kansalaisaloitteen pohjalta, vaan myöhemmin valmistuvan kokonaisuudistusta valmistelevalle työryhmälle ehdotuksen perusteella. Kansalaisaloitteessa esille nostetut kysymykset ja ehdotukset tulevat asianmukaisesti ja kokonaisuudistuksen tarpeet huomioon ottaen arvioitavaksi työryhmän työn yhteydessä.

Oikeusneuvos
OTL, VT

Timo Ojala